

ULUSLARARASI SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ THE JOURNAL OF INTERNATIONAL SOCIAL RESEARCH

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi / The Journal of International Social Research
Cilt: 13 Sayı: 74 Yıl: 2020 & Volume: 13 Issue: 74 Year: 2020
www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

HADİS TENKİDİNDE ACELECI TAVIR ÜZERİNE BAZI DEĞERLENDİRMELER -İBN HİBBÂN ÖRNEĞİNDE-

SOME OF THE URGENT ATTITUDE IN HADITH SCREEN EVALUATIONS -IN THE EXAMPLE OF IBN HIBBAN-

Nurullah AGİTOĞLU*

Öz

İslam'ın ikinci ana kaynağı olan sünnetin sözlü aktarımı sayılabilecek hadislerle ilgili iki problem söz konusudur: Tespit ve anlama. Hadislerin tespiti yani sahih olanın sahih olmayandan tefriki meselesi hadis usulü hatta hadis ilimlerinin ana gayelerinden biridir. Zira Hz. Peygamber'in (sas) vefatından sonra bilhassa fitne olaylarının zuhuru ile hadis diye pek çok söz uydurulduğu bilinmektedir. Bu duruma karşı tedbir olarak hadis alanında bazı ilmi çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmalarda sahih hadislerin mevzu olanlardan ayrıştırılması amacı güdülmüştür. Buna genel manada hadis tenkidi demek mümkündür. Hadis tenkidinin olmazsa olmazı cerh-tadil ilmidir. Cerh-tadil ilmi, sağlam hadis metnine ulaşmada araç sayılan isnadın kontrol sistemi gibidir. Bu ilim dalında çok önemli eserler verildiği gibi onu genel manada besleyen rical edebiyatı ile ilgili de birçok âlim eser vermiştir. Bunlardan önemli biri Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî'dir. (ö. 354/965) Alanın önemli bir ismi olan İbn Hibbân, ravileri cerh ederken oldukça temkinli davrandığını söylemişse de bazı âlimler, cerh konusunda aşırı davrandığı ve biraz acele karar verdiği şeklinde ona tenkitler yöneltmişlerdir. Hâlbuki hadis tenkidinde aceleci davranmanın insanı hatalı sonuçlara götürmesi ve bazen problemi daha da büyütmesi muhtemeldir. Bu çalışmada hadis tenkidinde aceleci bir tavır gösterme konusu İbn Hibbân özelinde ele alınacaktır. Aslında başka ilim dallarında da ihmal edilmemesi gereken temkinli olmak/aceleden kaçınmak prensibinin hadis tenkidi gibi hassas bir ilim dalında ne kadar ehemmiyet iktiza ettiğinin vurgulanması bu çalışmanın ana gayelerinden biridir.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Rivayet, Ravi, Tenkit, İbn Hibbân.

Abstract

There are two problems with the hadiths that can be considered as the verbal transfer of circumcision, the second main source of Islam: Detection and understanding. The determination of hadiths, that is, the issue of the correction of the sahih from the unsanitary, is one of the main aims of the hadith method or even hadith sciences. Because It is known that after the death of the Prophet (pbuh), many words such as hadith were made, especially with the occurrence of mischief. As a precaution against this situation, some scientific studies have been carried out in the field of hadith. In these studies, it is aimed to distinguish sahih hadiths from the mevzu hadiths. It is possible to say this hadith criticism in general. The sine qua non of the hadith criticism is the science of Cerh-Tadil. The science of Cerh-Tadil is like the control system of the Isnad as a tool in reaching the Sahih hadith. As well as very important works have been given in this field of science, he has also produced many scholarly works on the Rical literature that feeds him in general terms. One of them is Ebu Hatim Muhammed b. Hibban b. Ahmad el-Busti. (d. 354/965) An important name of the area, Ibn Hibbân said that he was very cautious when he was practicing the narrators, but some scholars made him criticize that he was overly acting about the surgeon and decided to take some haste. However, acting hastily in the hadith criticism is likely to lead the person to erroneous results and sometimes increase the problem further. In this study, the issue of showing a hasty attitude in the hadith criticism will be handled in Ibn Hibbân. In fact, it is one of the main aims of this paper to emphasize how important the principle of being cautious / avoiding rush in other branches of science, in a sensitive science such as hadith criticism.

Keywords: Hadith, Rumor, The narrator, The criticism, Ibn Hibbân.

* Doç. Dr., Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Hadis Anabilim Dalı, ORCID: 0000-0002-4507-5300, nurullahagitoglu@gmail.com

GİRİŞ

Diğer varlıklara göre üstün olarak yaratılmış olan insanın öne çıkan önemli bir özelliği de bilgisidir. Bu özelliği ile anlama ve kavrama yeteneğini geliştirdiği gibi, anlama ve kavrama sayesinde de bilgisini artırmıştır. Çift yönlü olan bu faaliyet elbette onun yaratılış gayesine hizmet etmiştir. Böylece kendini, kâinatı ve Yaratıcısını tanıma üçgeninde asıl amacı olan kulluğunu yerine getirmiş olmaktadır.

Bilgi insanın mümeyyiz vasfı olan aklının semeresidir. Ancak insandaki bilgi mutlak ve sonsuz değildir. Ayrıca bilginin farklı dereceleri vardır. Nitekim insanlardan, bilginin farklı boyut ve mertebelerine ulaşanlar olduğu için Allah “Her bilgi sahibinin üzerinde daha iyi bilen vardır” (Yûsuf, 12/76) buyurarak, insana acizliğini hatırlatmakta ve problemler hakkında vardığı kanaatin kesin doğru olduğu şeklinde bir zanna kapılmamasını tavsiye etmektedir. Bu sebeple doğru bilgiye ulaşma iddialarının beşerî ve göreceli olma ihtimali her zaman göz önünde bulundurulmalıdır (Çetin, 2018, 435).

Beşerî ve izafî özelliği olan bilgi, değişik faktörlerin etkisi altında olacaktır. Bu hususun göz önünde bulundurulması gerekir. Zaten din, mezhep, kültür ve fikrî akım gibi mensubiyet ve aidiyetlerin; modern dünyanın ürettiği algılara cevap verme, İslam’ı savunma veya bu algılara göre İslam’ı yorumlama gibi tavırların, nassları anlamlandırırken ve yorumlarken etkili olduğu, bu durumun farkında olmanın doğru okuma, anlama ve yorumlamaya imkân sağlayacağı unutulmamalıdır (Çetin, 2018, 437). Bu noktada farklı düşünce ve algıların varlığını kabul etmenin yanında, belli bir bilgi veya fikrin her zaman eleştiriye açık olması gerektiği de bir gerçektir. Eleştiri, bu yönüyle bilgiye hayat veren, onu güçlü kılan bir etkidir.

İslamî literatürde daha çok tenkit şeklinde ifade edilen ‘eleştiri’ ilk dönemlerden itibaren önemli görülmüştür. İslam’ı anlamamanın Resûlullah’ı (sas) doğru anlayıp takdim etmeyle alakasından dolayı daha saadet devrinde, İslamî tenkid ve kontrol ameliyesinin Müslümanlar arasında gerçekleştirildiğini görmekteyiz. Çünkü Kur’ân herhangi bir haber için doğruyu araştırıp kabul etmeyi öngörür. Yüzyıllarca sürecek bu gayretlerin asıl amacı, Hz. Peygamber’i ve İslam’ı mümkün merteye eksiksiz ve hatasız takdim edebilmektir (Hatiboğlu, 1973, 59).

İslam âlimlerinin tenkitle meşgul olmalarının sebebi, şahsî tatmin olmak üzere gıybet etmek değil, bilakis Müslümanlara nasihat yani rehberlik etmektir (Demirci, 1987, 241). Burada İslam’daki tenkit faaliyetinin aslında ulvî bir maksada hizmet ettiği daha iyi anlaşılmaktadır.

Hz. Peygamber’in vefatından sonra Müslümanlar, ondan devraldıkları anlayış doğrultusunda artık yollarını kendi elleri ile çizmiş, mutlak bir otoritenin olmaması fikirlerde ve vahye yaklaşımda farklılıkların ortaya çıkmasına ve bu farklılıkların zaman zaman birbirleri ile zıtlaşmasına zemin hazırlamıştır. İşte böyle bir zemin eleştiri geleneğinin de temelini oluşturmuştur (Uzun, 2016, 233).

Eleştiri geleneği belki de kendini en çok hadis ilminde hissettirmiştir. Hadislerin sahihini sakiminden ayırma amacına matuf olarak uygulanmış isnad sistemi bu hususa en büyük delildir. Zira isnâd ameliyesi haberin/rivayetin kimden alındığını sorgulayarak işe başlamış ve asıl haberi ulaştırılanlar üzerinde durarak onların güvenilir olup olmadıkları ile ilgilenmiştir. Bu noktada sünnet gibi İslam’ın ikinci ana kaynağı olan bir nassın sağlıklı bir şekilde sonraki nesillere ulaştırılması gayesi güdüldüğü için, hadislerin sıhhatini sağlama adına işin ciddiyetinden taviz verilmemiştir. Bu durum hadisleri nakledenler adına büyük bir eleştiri faaliyeti meydana getirmiş, bu faaliyet zamanla sistemleşerek köklü bir edebiyat oluşturmuştur.

Hadis tenkit faaliyeti, hadis alanının en önemli konularından biridir. Hadis tenkidinin olmazsa olmazı da cerh-tadil ilmidir. Cerh-tadil ilmi, sağlam hadis metnine ulaşmada araç sayılan isnadın kontrol sistemi gibidir. Cerh-tadil ilmini genel manada besleyen rical edebiyatı ile ilgili birçok âlim eser vermiştir. Bunlardan önemli biri Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî'dir (ö. 354/965). Alanın önemli bir ismi olan İbn Hibbân, ravileri cerh ederken oldukça temkinli davrandığını söylemişse de bazı âlimler, cerh konusunda aşırı davrandığı ve biraz acele karar verdiği şeklinde ona tenkitler yöneltmişlerdir.

Bu çalışmada hadis tenkidinde aceleci bir tavır gösterme konusu İbn Hibbân özelinde ele alınacaktır. Hadis tenkidinde aceleci tavır konusuna geçmeden önce İbn Hibbân ve eserleri hakkında kısaca bilgi verilmesi faydalı olacaktır.

1. İBN HİBBÂN'IN KISACA HAYATI VE ESERLERİ

Tam adı Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî (ö. 354/965) olan ve muhad-dis, fakih, hâfız, imâm, allâme olarak nitelendirilen İbn Hibbân, 277/890'da Sicistan bölgesinde Büst'te doğmuştur. Temîmî nisbesiyle de anılır. Büst ve civarında ilk tahsiline başlayan İbn Hibbân, ilim elde etme amacıyla Hicaz, İsbicâb, Mâverâünnehir, Horasan, Şam, Irak, Mısır ve İskenderiye'ye gitmiştir. Hadis ilminin yanı sıra fıkıh, kelâm, felsefe, tıp, Arap dili ve ilm-i nücûm konularında değişik âlimlerden ders almış ve âli isnadla rivayet imkânı bulmuştur (Hayatı hk. bk. Zehebî, 1985, XVI, 92; Zehebî, 1998, III, 89-90; İbn Hibbân, 2000, 6-7, Muhakkikin girişi; İbn Belbân, 1993, I, 7-10, Neşredenin girişi; Sübkî, ts., III, 131-135; Sönmez, ts., 3-5; Sönmez, 1999).

Meşhur hocaları içinde Zekeriyâ es-Sâci, Ebû Halife Fazl b. Hubâb el-Cumahî, Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, Nesâi, Ebû Arûbe, Hasan b. Süfyân, Muhammed b. İshak es-Serrâc, Büceyrî, Cafer b. Ahmed ed-Dımaşkî gibi bir çok âlim bulunmaktadır. Nisâbur'da kendisinden hadis ve fıkıh dersleri aldığı İbn Huzeyme'nin metodunu benimsemiştir. Talebeleri arasında da Dârekutnî, Ebû Abdullah İbn Mende, Hâkim en-Nisâbûrî, Mansûr b. Abdullah el-Hâlidî, Ebû Muâz Abdurrahman b. Muhammed b. Rızkullah, Muhammed b. Ahmed b. Hârûn ez-Zûzenî, İbn Habîb en-Nisâbûrî, Muhammed b. Ahmed en-Nûkâtî, Abdurrahman b. Muhammed el-İdrîsî gibi âlimler yer almaktadır (İlim tahsili, hocaları ve öğrencileri hk. geniş bilgi için bk. Zehebî, 1985, XVI, 93-94; Zehebî, 1998, III, 89-90; İbn Belbân, 1993, I, 10-20; 26-27; Sönmez, ts., 10-19; Sönmez, 1999).

İbn Hibbân'ın nübüvveti ilim ve amelden ibaret saydığını ileri sürenler olmuşsa da Zehebî (ö. 748/1348), İbn Hibbân'ın peygamberlikle ilgili görüşünün yanlış anlaşıldığını ifade etmiştir. Zehebî'ye göre İbn Hibbân ilim ve amel sahibi olmayan kimsenin peygamber olamayacağını söylemiş, bu iki özelliğin peygamberde en mükemmel şekilde bulunduğunu ifade etmiştir. İbn Hacer de (ö. 852/1449) bu konuda İbn Hibbân'ı savunmuş, onun gibi sağlam inançlı bir âlimin nübüvvetin müktesep olduğu yönündeki felsefî mânayı kastetmediğini belirtmiştir (Zehebî, 1998, III, 90; a. mlf., 1985, XVI, 96; Sönmez, 1999; Çelik, 1993, 47-48.) İbn Hibbân 21 Şevval 354'te (20 Ekim 965) Büst'te vefat etmiş ve evinin yakınındaki hadis medresesinde defnedilmiştir (Zehebî, 1998, III, 90; Sönmez, 1999).¹

Şâfiî mezhebine mensup müctehid bir alim olan İbn Hibbân, usûlde de İmam Şâfiî'ye tâbi olmuştur. Bunun delili Şâfiî alimlerin biyografilerine değinen tabakât eserlerinde biyografisine yer

¹ Ayrıca İbn Hibbân Allah'a had (sınır) koyma konusuyla ilgili de eleştirilmiştir. İbn Hibbân'ı savunanlar arasında Sübkî (ö. 711/1369) ve İbn Hacer (ö. 852/1448) de bulunmaktadır. Sübkî, cerhe İbn Hibbân'ın değil, onu Sicistan'dan çıkarıncıların layık olduğunu belirtmiştir. İbn Hacer de İbn Hibbân'ın haklı olduğunu Allah'a isnad edilen sınırı (haddi) reddetmenin Allah'ın ma'dum olmasını gerektirmediğini belirtmiştir. (Çelik, 1993, 50).

verilmiş olmasıdır (Çelik, 1993, 40). Lugat ve kelam ilmine vâkıf olması nasslardan isabetli hükümler çıkarmasına etki etmiştir. Kelam ilmi vasıtasıyla nasslardaki gizli manaları, hakikî ve mecaz anlamları, temsil için kullanılanları ve istiareyi iyi kavramıştır (Çelik, 1993, 43).

İbn Hibbân uzun süren ilim yolculuğu sonunda, başta hadis olmak üzere, fıkıh, tefsir ve kelam ilmi alanında tahsil ettiği bilgi malzemelerini değerlendirmek suretiyle İslam Âlemi'nde haklı olarak itibar gören son derece kıymetli eserler vücuda getirmiştir. Bu eserleri içinde *Sahîh*, *Sikât*, *Mecrûhîn* ve *Târih*'i öne çıksa da çok sayıda kitap telif ettiği belirtilmiştir (Eserleri hk. geniş bilgi için bk. Zehebî, 1985, XVI, 95). Yaşadığı yörede tesis ettiği kütüphanesi, o yörede vukua gelen bazı tahripkâr olaylar yüzünden, maalesef zamanımıza kadar ancak birkaç kitap olarak intikal edebilmiştir. İbn Hibbân bütün hayatını Sünnet' i öncekilerden intikal etmiş şekliyle korumaya ve onu gelecek nesle emanet edebilmeye adanmış nâdir imamlardan biridir. Muayyen bir şehirde uzun süre oturmamış olması, zamanının hadis ravilerini bulup onları teftiş etmek ve haklarında verdiği kararı ilgililere şifahen duyurmak ve hatta hadis uyduranları mahalli idarelere şikâyet etmek suretiyle onların rivayet faaliyetlerine mâni olmakla açıklanabilir (Sönmez, ts., 135).

2. HADİS TENKİDİNDE ACELECİ DAVRANMA BAĞLAMINDA İBN HİBBÂN

İbn Hibbân'ın meçhul ravileri sika kabul etmede mütesâhil olduğu eleştirileri yapılmıştır (Zehebî, 1985, XIII, 480. Krş. İbn Hibbân, 1973, VIII, 357 (13854). Bir başka örnek için bk. Zehebî, 1985, XII, 190. Krş. İbn Hibbân, 1973, V, 55 (3832)). Zehebî onun bu tavrını birçok yerde şöyle ifade eder: “Âdeti olduğu üzere mecrûh ve meçhul ravileri tevsik eden (sika kabul eden) İbn Hibbân'dan başkası falan raviyi sika kabul etmemiştir.” (Örneğin bk. Zehebî, 1985, III, 6; III, 87; III, 486; IV, 34; IV, 53; IV, 404; X, 40; XI, 78; XV, 83; XV, 222; XV, 238; IV, 418.)

Müellifin kendi beyanından da anlaşılacağı üzere *Sikât* ile *Mecrûhin*, daha önce telif ettiği *Târih*'inin birer ihtisarı olarak vücut bulmuş ve ayrı ayrı zamanlarda kendisi tarafından imla ettirilmiş kitaplardır. Fakat bu iki ihtisardan ilk imla ettirdiği *Mecrûhin* olmalıdır (Karagözoğlu, 2014, 94; Ayrıca bk. Köktaş- Kurt, 2019). Şu noktaya da işaret edilmelidir. İbn Hibbân, *Sikât*'ın mukaddimesinde, her iki kitabın, *Târih*'in birer muhtasarı olduğunu ve buna niçin gerek duyduğunu izâh ederken, *Sikât*'ı için hep “Kitabü'l-evvel haza” demektedir. Bu sözüyle, ilk önce imla ettirdiği kitabın o olduğunu değil, belki de önemini kastetmiş olabilir (Sönmez, Trs., 133-134).

İbn Hibbân'a göre, cerh ve ta'dili belli olmayan bir ravi, cerhedildiği ortaya çıkıncaya kadar, âdildir, rivayetiyle ihticac caizdir. Bu görüşü dikkate alınarak, acaba *Sikât*'ında sika olarak nitelendirildiği bir kısım raviyi, sonraki araştırmasıyla aksini ortaya çıkardığı için, *Mecruhin*'inde zayıf olarak zikretmiş olamaz mı, diye sorulabilir. Ancak *Mecrûhîn*'i daha sonra yazdığına dair yine elde kesin delillerin olması gerekmektedir (Sönmez, ts., 134).

Mütesâhil olmakla itham edilen İbn Hibbân'ın mutedil olduğunu savunan Sönmez şöyle demektedir: “İbn Hibbân'ın tadilde mütesâhil bir tutum içerisinde bulunduğunu ileri sürmek zordur. Bu alanda, ifrat ve tefritten kaçındığı ve orta bir yolu iltizam ettiği söylenebilir. İbn Hibbân, râvilerin eksik yönlerini, zayıf taraflarını inceleyerek, durumlarını ortaya çıkarmış ve bunları, cerh doğrultusundaki hükmüne mesnet olarak zikretmiştir. Râvilerin hadis ilminde ve rivayetinde ehliyetsiz oluşlarına sebep olarak yirmi hal tesbit etmiş, ehil bulmadığı her râviyi bu hallerden biri veya birkaçı içerisinde göstermek suretiyle onları yirmi sınıfta toplamıştır. İbn Hibbân cerhde de müteşeddid değil, mutedil bir tutum içerisinde hareket etmiştir diyebiliriz. Ebû Hanife başta olmak üzere bazı büyük şahsiyetler hakkında elinde bulunması gereken lehte delillerin olmayışı sebebiyle, onları adalet ve zabt yönünden zayıf saymıştır ki, bu hareketini taassup ile açıklamak haksızlık olur. Bu gibi istisnai hallere bakarak, müellifi, cerh ve tadilin filozofu diye nitelendirip,

onun tadil ve cerhdeki otoritesine gölge düşürmek de yerinde bir tenkit sayılmamalıdır” (Sönmez, ts., 136).

Bazı şahısları hem sika hem zayıf olarak nitelendirdiği bir vakıadır. Sönmez, bunun bir çelişki olduğunu ileri sürme yerine, meseleye, zayıf olarak kabul ettiği bir kişiyi, ilk önce yayımladığı tahmin edilen *Mecruhîn* eserinde zikretmiş, daha sonra ortaya çıkan yeni bilgiler ışığında aynı şahsı sika sayarak *Sikât* kitabına almış, dolayısıyla daha önce imla ettirerek yayımladığı *Mecruhîn* kitabındaki listeden ismini çıkarması mümkün olamamıştır, şeklinde yaklaşmanın daha isabetli olacağını iddia etmektedir (Sönmez, ts., 137).

İbn Hibbân'ın, yaptığı tenkitlerde çok şedid olduğunu ve zaman zaman aşırı bir dil kullandığını ileri sürenlerden biri Zehebî'dir (ö.748/1 347). Müellifin cerhdeki şiddetini belirtirken, “yerin dibine batırıcı”, “mütehevvir” şeklinde ifadeler kullanmaktadır (Sönmez, ts., 119).

İbn Hibbân'ın *Kitabü's-sikât'ı*, müellifin daha önce umumî bir rical kitabı olarak hazırladığı *Kitâbü't-Târîhi'l-kebîr'inden* ezberlenmesini kolaylaştırmak için sağlam râvileri ayırarak meydana getirilmiştir (İbn Hibbân, 1973, I, 11; Karagözlü, 2014, 33). Biyografiler kısa tutulmuş, hatta birçokta râvinin ismi ile hocaları ve öğrencilerinin verilmesiyle yetinildiği eserde, tadil derecesini belirten ifadeler çok az zikredilmiş, örnek rivayetlere de yer verilmemiştir. İçerdiği 15.000 civarındaki râviyle sahasının en geniş kaynağı olan *Kitabü's-sikât*, vehim ya da tedlis gibi kusurları yüzünden tenkit edilmiş kişileri hatta müellifin durumlarını bilmediği meçhul şahısları da ihtiva etmektedir (Sönmez, 2009, XXXVII, 176).

Bir râvinin sikât kitaplarında geçmesi onun sağlam olduğunun kesin alameti sayılmamalıdır. Bir râvinin duafâ kitaplarındaki varlığının onun mutlaka zayıf olduğu anlamına gelemeyeceği de izâhtan varestedir (Karagözoğlu, 2014, 35).

Bazı ravileri hem *Sikât'ta* hem *Mecruhîn'de* zikretmiş olan İbn Hibbân'ın râviler hakkındaki nihai kararı, bu eserlerden hangisini sonra yazdığı ile doğru tespit edilebilir. Çağdaş araştırmacılardan Mübarek Seyf el-Hâcirî, *Mecruhîn'in* daha önce telif edildiği kanaatindedir (Hâcirî, ts., 10). Hâcirî'nin *Sikât'tan* delil olarak sunduğu biyografilerden onun gerçekten de *Mecruhîn'den* sonra yazıldığı sonucu çıkar (İbn Hibbân, 1973, VI, 404; VIII, 489, 519; Karagözoğlu, 2014, 94-95).

Buna göre *Mecruhîn'in* önsözünde geçen 'sika muhaddisleri isimleri ile zikrettik, ifadesinden kasıt *Sikât'ta* telifi değil imlâsı olmalıdır (İbn Hibbân, 1396, I, 14). Bunların yanı sıra biyografi içeriklerinden hareketle *Sikât'ta* *Mecruhîn'den* sonra yazıldığı söylenebilir. Öte yandan her iki kitabın *Sahîh'ten* önce yazıldığının, İbn Hibbân'ın *Sahîh'teki* ifadelerinden anlaşıldığı ifade edilmektedir (Karagözoğlu, 2014, 94).

Burada İbn Hibbân'ın hem *Mecruhîn* hem de *Sikât* adlı eserlerinin her ikisinde de bahsettiği râvilerden beş tanesini ele alacağız.

Birinci örnek olarak İshâk b. Yahyâ b. Talha adlı raviye bakalım. İbn Hibbân, bu şahıs için redü'l-hıfz, seyyü'l-fehm, yuhtiu, vela ya'lemu ve yervî, vela yefhemu şeklinde cerh ifadeleri kullanır. Yahya b. Maîn'den de bu ravinin zayıf olduğuna dair nakilde bulunur (İbn Hibbân, 2000, I, 133.). Aynı raviyi *Sikât* adlı eserinde de kaydeden İbn Hibbân şu açıklamayı yapar: “Bu şahsı zayıflardan saymıştık. Vehm sahibi idi. İstihare ettikten sonra sikalara muvafık düşecek haberlerini kabul etmeye karar verdim.” (İbn Hibbân, 1973, VI, 45.)

İkinci bir örnek Safvân b. Ebî's-sahbâ' isimli ravidir. İbn Hibbân, bu şahsı münkerü'l-hadîs, sikalara muvafakat etmediği sürece ihticac edilmez, şeklinde cerh ederken (İbn Hibbân, 2000, I, 376.), aynı şahsı *Sikât'ta* da zikretmiştir (İbn Hibbân, 1973, VIII, 321).

Diğer bir örnek râvi de Muhammed b. Salih el-Medenî'dir. Bu raviyi de münkerleri rivayet ediyor, infirad ettiği haberlerle ihticac etmek caiz değil şeklinde cerh eden İbn Hibbân (İbn Hibbân, 2000, II, 260.), *Sikât* adlı eserinde ise onu sikalar arasında zikretmektedir (İbn Hibbân, 1973, VII, 385).

Bir başka örnek râvi de İshâk b. Ebî Yahyâ el-Ka'bî'dir. Bu şahıs için, itibar dışında ondan hadis rivayet etmek ve haberleri ile ihticac etmek caiz değil diyen İbn Hibbân (İbn Hibbân, 2000, I, 137), aynı zamanda onu sikalar içinde de kaydetmiştir (İbn Hibbân, 1973, VIII, 109).

Son bir örnek râvi olarak da Eflah b. Said el-Kubâ'î'yi zikredebiliriz. İbn Hibbân'ın, Eflah b. Said'i aynı zamanda hem *Sikât*'ta (İbn Hibbân, 1973, VIII, 134) hem de *Mecrûhîn*'de (İbn Hibbân, 2000, I, 176.) zikretmek suretiyle tevsik ve tazif etmiş olması, Zehebî ile İbn Hacer'in ağır eleştirilerine sebep olmuştur (Sönmez, ts., 119).

Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü gibi, İbn Hibbân bazı râvileri hem cerh etmiş hem de tevsik etmiştir. Bir râvinin güvenilirliği ile ilgili kanaatin değişmesi doğal karşılansa da böyle bir durumun genelde, hakkında cerhe sebep olacak ciddi bilgi bulunmayan biri hakkında sika kabul edilip daha sonra olumsuz bilgiler elde edilince cerh edilmesi şeklinde olması beklenir. Ancak İbn Hibbân'ın *Mecrûhîn* kitabını daha önce yazdığına dair görüşlere yukarıda değinildi. Genel kanaat bu yönde olunca, daha önce cerhedilmiş bir râvinin yine İbn Hibbân tarafından *Sikât*'ta zikredilerek tevsik edilmesi ilginçtir. Bu durumda İbn Hibbân'ın cerh ettiği kimi râviler hakkında biraz aceleci bir tavır sergilediği izlenimi oluşmaktadır. Böyle bir tutumun da isabetli olmadığı ortadadır. Nitekim sadece hadis tenkidinde değil, diğer ilimlerde de bir hüküm verirken temkinli hareket etmenin, güvenli ve emin adımlarla ilerlemenin önemi izâhtan varestedir.

SONUÇ

Hadis tenkidinin olmazsa olmazı olan cerh-tadil ilmi, sağlam hadis metnine ulaşmada araç sayılan isnadın kontrol sistemi gibidir. Bu ilim dalında çok önemli eserler verildiği gibi onu genel manada besleyen rical edebiyatı ile ilgili de birçok âlim eser vermiştir. Bu alanın önemli bir ismi olan İbn Hibbân, râvileri cerh ederken oldukça temkinli davrandığını söylemişse de bazı âlimler, cerh konusunda aşırı davrandığı ve biraz acele karar verdiği şeklinde ona tenkitler yöneltmişlerdir. Hâlbuki hadis tenkidinde aceleci davranmanın insanı hatalı sonuçlara götürmesi ve bazen problemi daha da büyütmesi muhtemeldir.

İbn Hibbân'ın yaygın kanaate göre daha önce telif ettiği *Mecrûhîn*'de kaydetmek suretiyle cerhettiği bazı râvileri daha sonra *Sikât*'ta zikrederek tevsik etmesi ilginçtir. *Sikât* daha önce telif edilmiş olsaydı, cerhin müfesser olması gerektiği kaidesinden yola çıkarak bir raviyi cerh edecek noktaları tespit edemediği için önce *Sikât*'ına aldığı, cerh edilecek durumu ortaya çıktıktan sonra *Mecrûhîn*'e kaydettiğini düşünmemiz mümkün olurdu. Ancak *Mecrûhîn*'i önce yazdığı daha çok kabul görürken, bir raviyi önce *Mecrûhîn*'de zikredip daha sonra *Sikât*'ta kaydetmiş olması, bizi, o raviyi *Mecrûhîn*'e alırken biraz daha temkinli davranması gerekirdi düşüncesine ve bu noktada biraz aceleci bir yaklaşım sergilemiş olabileceği kanaatine sevk etmektedir.

KAYNAKÇA

- Çelik, Yüksel (1993). *İbn Hibbân ve Hadis İlmindeki Yeri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri.
- Çetin, Mehmet (2018). *Metin Eksenli Hadis Tenkidinde Öznellik*. Ankara: Gece Akademi Yayınları.
- Demirci, Ahmet (1987). *İslamda Tenkidcilik*. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 1, ss. 239-269.
- Hatiboğlu, Mehmed S. (1973). *Hz. Aişe'nin Hadis Tenkidciliği*. Ankara: AÜİF Yayınları.
- İbn Belbân, Alauddin Ali (1993). *Sahîhu İbn Hibbân bitertîbi İbn Belbân*. 16 cilt, thk. Şuayb el-Arnâvut, Beyrut: Müessesetü'r-risale.

- İbn Hibbân, Muhammed b. Hibbân (1973). *es-Sikât*, 9 cilt, Haydarabad: Dâiretü'l-maârif.
- İbn Hibbân, Muhammed b. Hibbân (2000). *Kitâbü'l-Mecrûhîn mine'l-muhaddisîn*. thk. Hamdi es-Silefi, Riyad: Darü's-Samî'î.
- Karagözoğlu, Mustafa Macit (2014). *Zayıf Raviler Duafa Literatürü ve Zayıf Rivayetler*. İstanbul: İFAV Yayınları.
- Köktaş, Yavuz- İsmail Kurt (2019). İbn Hibbân'ın Kitâbü'l-Mecrûhîn'deki Ricâl Tenkit Metodu. *Turkish Studies: Comparative Religious Studies*, 2019, S. 4, ss. 713-725.
- Mübarek Seyf el-Hâcirî (ts.). *er-Ruwât ellezine terceme lehum ibn Hibban fi'l-mecrûhîn ve e'âdehüm fi's-sikât: cem, dirase, tahlil*, Kuveyt: Camiatu'l-Küveyt.
- Sönmez, Mehmet Ali (ts.). *İbnu Hibbân ve Cerh-Tadil Metodu*. İstanbul: Umran Yayınevi.
- Sönmez, Mehmet Ali (1999). İbn Hibbân. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ibn-hibban> (08.06.2020).
- Sönmez, Mehmet Ali (2009). *es-Sikât*. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/es-sikat> (06.12.2020).
- Sübki, Tacüddin (ts.). *Tabakâtü'ş-Şâfiyyeti'l-kübrâ*. 10 cilt, thk. Mahmud Muhammed et-Tanâhî, Abdulfettah Muhammed el-Hulv, Mısır: Dâru İhyâi'l-kütübi'l-Arabiyye.
- Uzun, Nihat (2016). *İslam Tefsir Geleneğinde Muhalefet ve Eleştiri*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Zehebi, Şemsuddin (1963). *Mîzânü'l-i'tidâl fi nakdi'r-ricâl*. 4 cilt, thk. Ali Muhammed el-Becâvî, Beyrut: Dârü'l-marife.
- Zehebi, Şemsuddin (1985). *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*. 25 cilt, thk. Şuayb el-Arnâvut, Beyrut: Müessesetü'r-risâle.
- Zehebi, Şemsuddin (1998). *Tezkiretu'l-huffâz*. 4 cilt, Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye.